

Borgheden i Nås

Anna Hamberg

Dalabyar

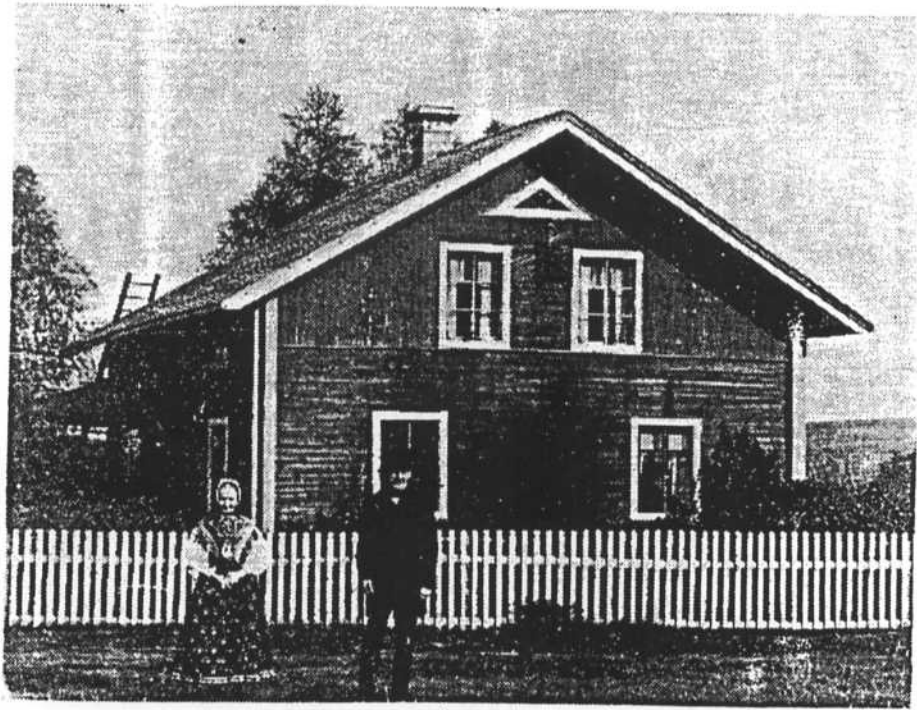
NÅGRA BYAR I DALARNA
SKILDRADE AV
BYBOR

FALU NYA BOKTRYCKERI A-B
i distribution

Kvittolån

Vansbro kommunbibliotek
Kvittolån

DALA SAML

Fältivargården i Borgheden, uppförd 1888.

Borgheden i Nås

Anna Hamberg

I norra delen av Nås mot Järna på östra sidan om Västerdalälven ligger byn Borgheden. Den utgöres numera av endast två gårdar, varav den ena är släktgård från 1600-talet, men i mitten av 1800-talet var här en by på ett tiotal gårdar. Dessa lågo på en ås öster om landsvägen med vacker utsikt över älven och bygden där. Åkrarna lågo nästan parallellt med gårdarna i stora skiften. Numera äro dessa hem så försvunna, att man ej kan utvisa bestämt var byggnaderna lågo. En del äro flyttade och uppbyggda på annat håll i socknen. Endast på de två nordligaste gårdstomterna syns spår av blomsterrabatterna, till och med någon blomma kan

ännu skönjas. Nu ligger i stället böljande sädesfält i hög kultur med skördar, som på den tiden skulle ansetts ouppnåeliga, på de gamla gårdarnas plats.

Gårdarnas namn från norr räknat voro Tuppolles, Halvarserkers, Bajererkers, Jugas, Matsgården, Grönbergspers, Matspersolars, Matsperserkers, Matshalvars, Fältivars och Stamtäppa, den sistnämnda ett ensligt ställe invid skogskanten med en stor myr, Vålmyran, mellan stället och byn. Stora stenar lågo intill stugan och inne på gårdsplanen. Många stenar måtte även brutits upp, ty det gick en mur ett stycke omkring gården, sedan fortsatte en gärdesgård inhägnaden. I hörjan av

1800-talet bestod boningshuset merendels av stuga och kammare, ibland med en bodtillbyggnad. Särskilda byggnader, »härbrän», voro uppförda för förvaring av kläder och matvaror. Under senare delen av samma århundrade började de olika byggnaderna sammanföras i längor, och boningshusets rum utökades. De gråa små husen stodo kvar långt in på 1890-talet, så man kunde nästan tro hemmet bebott. Numera är den lilla gårdsplanen igenvuxen.

På sommaren måste man ha kreaturen i fäboden. Den som skulle sköta dem där kunde nog erinra sig Vallkullans visa: »Tidigt med solen jag följer min hjord», ty vallningen skulle börja klockan sex. Då måste mjölkningen vara undanjord, diskningen klarad och matsäck ilagd för den som stod i tur för dagen. För att lättare få kreaturen med sig använde man salt och mjöl hopblandat till »slekor», som man stoppade i munnen på kor och småkreatur. Dessa slekor hade kullan förvarade i en väska, slekväskan, som hängde vid sidan. Detta attribut hörde till utrustningen och intressant var att se, hur får, getter och kor med olika metoder försökte få sin sleka. Genom att kreaturen kommo ut så tidigt, behövde de några timmar att vila på. Då sökte kullan upp en jämn och slät plats, gjorde kanske upp eld, ty korna tyckte om att ligga nära elden, och då kunde hon få äta sin medförda matsäck samt utföra de fina broderier, som skulle vara på handlinningen till dräkten, ett utsökt arbete med små fina stygn.

Klädesdelarna skulle också sys för hand, så man hade alltid sömnad med, tillika med stickstrumpan, som man kunde sticka gående.

Var man ledig från »gettingen», måste man den dagen kärna smör, ysta eller koka messmör. Vispar och kvastar skulle tillverkas, löv repas och läggas till torkning. Löv var ett mjölkgivande och vitaminrikt tillskott vid utfodringen, färskt på sommaren och blandat med hackad halm och vatten vintertid. Innan färden till fäboden företogs, måste man sila upp en myckenhet söt mjölk, varav en del sat-

Sockendräkter från Näs

tes till långmjölk och förvarades så gott det gick, tills ny kunde hämtas från fäboden. Bär skulle också plockas, dem mosade man sönder och använde till rågmjölsgroten.

Höbärgningen gick också annorlunda till än nu. Tidigt medan daggen fanns kvar gick man ut och mejade gräset i strängar, dessa breddes ut för att bättre torka tills hässjningen skulle börja. Höet kördes på en släde, två medar med ett par slanor över och fyra stakar, fram till hässjan — det var oerhört roligt om man kunde få åka på släden en bit — där man med räfsan redde ut höet noggrant och formade det till börda eller »kämman» som det hette. Många höllo även i nyare tider ut med det arbetsamma och tidsödande »kämmandet», menande att höet ej kunde torka annars. Numera kör ju släp-räfsan fram mängder och massor av det slagna gräset, och högaifeln måste i samma tempo spetsa och vräka upp på hässjan. Till matsäck hade man bröd, smör, messmör och ost, som var lagrad och mjuk, »gammalost», kokt potatis och salt fläsk eller salt rökt kött. Råg- eller kornmjölsgrot hade man med eller kokade på platsen. Mjök eller dricka samt källvatten var en gudadryck i sommarvärmen.

En vallkulla med stickstrumpa och slekväska vid sidan.

När kaffe pannan började medföras, beredde den en efterlängtd paus i arbetet.

På hösten innan vinterarbetet tog vid måste slagtröskningen utföras. Denna tillgick så, att sädesbanden lades ut på loggolvet i två rader med axen vända åt mitten. Nu togo två personer, manliga eller kvinnliga, ty kvinnor voro lika händiga, var sin slaga och svängde dem emot sädesbanden. Det gjordes så skickligt att de ej stötte ihop, utan tröskningen kunde försiggå i takt. Sedan vändes kärvarna och behandlades en omgång och så togos de upp och slogos mot logbalken. Halmen fördes sedan bort, utom råghalmen som bands i stora buntar. Denna slagtröskade råghalm användes i sängarna, och det skulle vara ombyte av halm flera gånger om året och absolut till jul och midsommar. Rensningen av säden tillgick så, att man tog kornen på en skovel och slängde dem med ett kast tvärs över logen — det fordrades naturligtvis skicklighet i detta — då rök agnarna, och de blanka kornen kunde ösas i säckar och föras till förvaring i härbret.

Under höstdagarna skulle också linet skäktas. Linberedningen bestod av en rad olika moment, linet skulle dragas genom en grov kam för att få bort linfröet, det skulle rötas, ligga i vatten flera veckor, torkas. Vid skäktningen var man flera tillsammans. Man lade ungefär vad man kunde hålla i handen över en ställning och »bråkade», bearbetade linet med en skäkta, ett tunt bräde med handtag, vackert och välgjort, oftast en gåva till husmo-

dern av maken. Efter denna omilda behandling fick man slutligen fram det glänsande linet. När det skulle spinnas, gick man också till varandra, tog spinnrocken med sig en eftermiddag, en »öto», därav uttrycket »spinn öto», kom och spinn öto, sade man. Likaså kunde man buda ihop flera kvinnor att komma och karda och spinna ull. För att få garnet jämnt var det bäst att några kunniga spunno.

Senare på vintern när dagarna blevo ljusare skulle vävar sättas upp, av ullen vadmalsvävar och täcktyg, »åklä», av linet handduks-, linne- och sängklädersväv.

Handslöjd idkades i stor utsträckning, ty tillverkningen av kläderna fordrade omsorg och skicklighet. Män och kvinnor använde stickade ärmar. För att få fram rosmönstret användes vitt och svart garn växelvis, ärmarna färgades därpå röda, och då framträdde mönstret. Kvinnorna brukade en trekantig schal, uringad vid halsen, »hjärtvärmare», också i rosmönster. Både män och kvinnor hade långa strumpor, som gingo ovanom knäet, blå för män och röda för kvinnor, mestadels stickade med två garltrådar. Till strumporna hörde flätade och mönstrade strumpeband, männens breda och med stora bollar vid ändarna, »tuppor». Kvinnorna hade i nedersta kanten på kjolen och förklädet och även till förklädeslinningen vävda band i rött och vitt, ett gediget arbete, ty de voro nästan outslitliga. I bandet invävdes årtalet och initialerna till den som skulle äga det.

Två gånger om året måste storbak företagas. Man gjorde ett bak på trettio liter vatten. De nygräddade brödkakorna trädde på spett, som sattes upp i taket, och efter tre, fyra dagar var brödet torrt och kunde läggas till förvaring. En fem spett brödkakor var en hugnesam syn för husmodern. Vid bakningen gick man alltid till grannarna med en »smakbulle», två eller tre kakor åt var. Även vid slakt var det sed att gå till grannarna med en smakbit.

Vintertid utförde männen kolningsarbeten, samt skogs- och malmkörning. Så

kallade forkörningar förekommo också. ty affärernas förnödenheter skulle hemforslas med hästskjuts från det åtta mil avlägsna Falun, vilken resa tog en tid av tre dagar. Senare när man kunde få varor från det närbelägna Djurås, dit det var fem mil, innebar detta ett avsevärt framsteg. Bönderna foro även själva till Falun och gjorde sina uppköp vid olika tillfällen.

Vägunderhållet tillgick så, att bönderna hade vissa meter väg, som skulle påföras grus, de djupa hjulspåren skulle jämnas till och ansas. Vägen avsynades sedan av länsman och nämndeman. På vintern hade byarna vissa ploglag, vilka genom snöplogsfogde beordrades ut att köra snöplogen. Den drogs i allmänhet av två hästar, ibland av flera. Vid stora snöfall med drivanhopningar måste män och kvinnor ut och skotta bort de värsta drivorna, för att vägfarande skulle kunna komma fram. Ett svettdrivande knog som under vilostunderna lättades med goda historier och skämtsamma tillrop. Nu grusar vägtippen, och motorsnöplogen sprutar kaskader av snö långt åt sidorna, så höga snöplogkanter finns ej mera.

Bynamnet Borgheden är numera nästan bortglömt i dagligt tal, även intilliggande by Överborg går oftast under den för båda byarna gemensamma benäm-

Jubb Ingeborg (född 1846, död 1922)
utanför sin stuga i Borgheden

ningen Borg. Detta beror till stor del på att Bergslaget sedan femtio år har en av sina gårdar där och förkortningen är även dess benämning, Borgs gård.